

'דבריהם הם זיכרונם'
תורת חכמי ישראל ביום פטירתם
נתנאל אוירבך

כ' אדר א

הרב שלמה זלמן אוירבך

פיקוח נפש בשבת

בתאריך כ' באדר א' חל יום פטירתו של הרב שלמה זלמן אוירבך, שנפטר בתאריך זה בשנת תשנ"ה (1995). הרב נולד בירושלים וגדל בבתי מדרשה, החל מתלמוד תורה 'עץ חיים', משם לישיבת 'עץ חיים' שם למד אצל הרב איסר זלמן מלצר. לאחר נישואיו למד בבית המדרש שהקים הרב צבי פסח פראנק, ללימוד המצוות התלויות בארץ. לאחר מכן התמנה לראש ישיבת 'קול תורה' עד לפטירתו. בגיל צעיר הוציא הרב אוירבך את ספרו 'מאורי אש' העוסק בשימוש בחשמל בשבת, כאשר הסכמת הראי"ה קוק מתנוססת עליו. כחלק מעיסוקו במצוות התלויות בארץ, הוציא לאור את ספרו 'מעדני ארץ' על הלכות שמיטה כשבמרכזו העיסוק ההלכתי בהיתר המכירה. תשובותיו ההלכתיות נכרכו לשלושה חלקי 'שו"ת מנחת שלמה'. הרב אוירבך ידוע כמי שהעלה את רף פסיקת ההלכה ולא נרתע לעסוק בשאלות חדשות במגוון תחומים, ולפני כל תשובה ערך בירור טכני ומדעי כדי לעמוד על טיב השאלה שלפניו.

אחד מהעיסוקים המרכזיים של הרב היה בנושא פיקוח נפש, רפואה והלכה, ונבקש להתמקד בגישתו ההלכתית בנושא זה. אחת השאלות בה עסקו הפוסקים היא במקרה שמותר 'לחלל' שבת עבור חולה שיש בו סכנה, האם נדרש לנסות ולמעט כמה שאפשר בחילול שבת כאשר הדבר יביא לידי שינוי משגרת החיים הרגילה של האדם?

לדוגמה, חולה שיש בו סכנה והוא זקוק לנר דולק או שיבשלו לו אוכל חם בשבת, שמבחינה הלכתית מותר להדליק לו את הנר ולבשל לו אוכל חם בשבת, אלא שאצל השכן נמצא נר דולק או אוכל חם, כך שלא נצטרך להדליק את הנר ולבשל בשבת, אך הבאת הנר והאוכל מביתו של השכן תגרום לו לשכן צער ועוגמת נפש, שכן לא יהיה לו נר ואוכל חם, או שיש צורך להעיר אותו באמצע הלילה לשם כך - האם אנו נדרשים למעט ככל שניתן ביחלולי שבת ולהעיר את השכן ולגרום לו עוגמת נפש, או כיון שהדלקת הנר ובישול האוכל עבור החולה מותרים, אין לנו לצמצם את 'חילולי' השבת?

כאמור, בשאלה זו נחלקו הפוסקים במקרים שונים - הרב משה פיינשטיין¹ טען שחובה על רופא שיש לו משמרת באמצע השבת, להתגורר כבר מיום שישי בסמיכות לבית-החולים כדי לא ליסוע בשבת, ואף אם הדבר כרוך בתשלום שכירות, או מגורים בבית-החולים למשך כל השבת אף שלא יהיה לו שם יין לקידוש וסעודות שבת.

¹ שו"ת אגרות משה (או"ח ח"א סימן קלא).

'דבריהם הם זיכרונם' תורת חכמי ישראל ביום פטירתם נתנאל אוירבך

על דבריו הגיב הרב אוירבך² וטען שאין חובה הלכתית לעשות מעשה המלווה בטרחה מבעוד יום, כדי להימנע מחילול שבת עתידי במצב של פיקוח נפש. לדבריו, אם נצדד בדברי הרב פיינשטיין, "תתחייב כל אישה מעוברת הנכנסת לחודש התשיעי להריונה לשכור חדר סמוך למקום הלידה ולהיות שם כל השבת כדי למעט בחילול שבת", וזה דבר שאינו מסתבר שכן אין חובה על האדם להפסיד ממון או לטרוח הרבה במקום בו הותר הדבר משום פיקוח נפש. גישה זו באה לידי ביטוי גם בעניין שימוש בחשמל בשבת.³

הנחת היסוד של הרב אוירבך להתיר ייצור חשמל בשבת בתחנות החשמל היא משום פיקוח נפש, שכן החשמל נצרך לחולים בבתי-חולים, ואין חובה על אנשים פרטיים לצמצם את השימוש בחשמל בשבת, כך שהייצור יהיה מינימאלי. לדבריו, בבית-חולים המבשל אוכל חם בשבת עבור חולים "יכולים שפיר גם הבריאים לאכול את חלקם, אע"פ שיודעים שע"י זה שגם הם אוכלים יצטרכו אח"כ לבשל בשבת עבור החולים".⁴ והוסיף: "אם אחד יודע שצריכים להחם מים בשבת עבור חולה שיש בו סכנה, אינו חייב כלל ליתן את המים חמים שלו עבור החולה, כיון שבהיתר יכולים להחם עבור החולה".

נחזור לדוגמה אותה הבאנו בתחילת הדברים - במקרה ולפנינו חולה שיש בו סכנה שמותר להדליק לו את הנר ולבשל עבורו אוכל חם בשבת, האם מוטל עלינו להביא נר דולק ואוכל חם מהבית של השכן, כאשר הדבר יגרום לו לשכן צער ועוגמת נפש? תשובת הרב אוירבך ברורה: "מותר להדליק את האור בשביל החולה שבסכנה אף אם אצל שכנו ישנה מנורה דלוקה, אלא שהעמדתה לרשות החולה תגרום לשכן צער וסבל גדול, כגון ששכנו ישן ויש צורך להעיר אותו".⁵ בהמשך מביא הרב דוגמה נוספת - אם באמצע שבת נפל חוט חשמל המסכן את הציבור "מותר להזעיק את חברת החשמל על-מנת להפסיק את הזרם, ואין חיוב מעיקר הדין לעמוד שם במשך כל השבת כדי להתרות בבני אדם לבל יגעו בחוטים ויבואו לידי סכנה".⁵ כן מותר להתקשר בשבת לאמבולנס שיסיע חולה לבית-חולים, ואין האדם עצמו מחויב להימנע מכך ולקחת אותו ברכבו ובכך למעט בחילול שבת, שאם כן יימנע מהאדם לשוב לביתו להמשך השבת.⁵

על דבריו אלו הגיב הרב פנחס אפשטיין, ראב"ד העדה החרדית, ולדבריו חובה על האדם למעט כלל שניתן בחילול שבת, ולכן חובה על אדם לעמוד באמצע הרחוב להזהיר את העוברים ושבים מחוט החשמל גם אם ייגרם לו צער וסבל למשך השבת, או להסיע את החולה ולא להתקשר ולהזמין אמבולנס "ומה בכך שישאר מנותק מביתו וסובל קצת", כלשונו. אך הרב אוירבך טען כנגדו "בדברים הנוגעים לפיקוח נפש אין חולקים כבוד, ואנכי בעוניי על משמרתי אעמודה שכנים הם הדברים וכן ראוי להורות".

המכנה המשותף במכלול דבריו, היא הגישה ההלכתית שכאשר אדם נמצא במצב של פיקוח נפש בשבת, לא מוטל עליו או על החברה בה הוא נמצא להוציא הוצאות ממוניות או לטרוח טרחה פיזית שיש בה שינוי מהרגלי החיים, במטרה לצמצם את חילול השבת.

² שו"ת מנחת שלמה (ח"א סימן ז אות א).

³ שו"ת מנחת שלמה (ח"ב סימן טו אות ד).

⁴ שו"ת מנחת שלמה (ח"ב סימן טו אות ד).

⁵ שו"ת מנחת שלמה (ח"א סימן ז).